

Göncz László

Verpelét

Abasár, Markaz, Domoszló, Kiszána, Verpelét. A Mátra tövébe délről ékelődő települések sora ez Heves megyében, amit számtalanszor elmormolok magamban, amikor eszembe jutnak a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben autóbusszal megtett családlátogató útjaim. Annyira rögződtek bennem a felsorolt, Gyöngyös városa után következő, a régi hármáról lekanyarodó út mentén fekvő falvak nevei, hiteles földrajzi sorrendben, mintha a szűkebb pátriám településeiről lenne szó. Pedig a lakhelyemtől bő háromszáz kilométerre található helységek ezek. A földrajzi távolság egyébként csak egy szempont valamely vidék megismerése, megszeretése szempontjából, és nincs feltétlenül párhuzamban a szimpátia erejével. A tájszeretetet megannyi más tényező befolyásolja, és a legtöbb ember alighanem úgy van vele, hogy – szűkebb szülőföldje mellett – több választott „kedvence” létezik. Hogy éppen kihez mi kerül közelebb, mit szeret meg jobban, és vés a szíve csücskébe a tanulással szerzett ismereteink és érdeklődésünk mellett, azt érzelmi vonzódáskálánk dönti el, amelynek mozgásteret az emlékektől a képzeletig terjed.

Sokszor boncolgattam magamban a kérdést, hogy miért éppen Heves megye jelent számomra az egyik „választott” tájat, amelyhez erősen vonzódok. A palóc tájegység és a Kassa-környék, valamint – a magyar nyelvterületen túl – az Isonzó vidéke iránt érzek hasonló szimpátiát. Tárgyilagos válaszom nincsen, és alighanem a megfejtés örökké rejtély marad. Hasonlít ez valamennyire a párválasztáshoz, amely úgyszintén sajátos, testi-lelki vonzódáson, életformán, szokáson és adottságon, valamint társadalmi mintákon alapuló döntés, aminél a véletlen szerepe bizonyára sokkal jelentősebb, mint azt felszínesen gondolnánk. Hogy a néhány milliárd másik nemű emberből vagy a szűkebb környezetünkben élő több ezerből miért éppen a kiválasztott mátká kapja az előnyt, arról szabály, axióma – szerencsére – nem rendelkezik.

Heves megyét illetően néhány lehetséges ok mégis fellelhető, amely befolyással volt érzelmeimre. Az egyik fontosabb közülük a családban történt gyakori emlegetése a megyének, amelyet a 20. századi magyar történelem kényszermigrációja okozott, mivel 1919 után a Mura mentéről is sokan a szűkebb szülőföldjük elhagyása mellett döntöttek. Anyai nagyanyám családja erőteljesen érintett volt abban. A másik ok, amiért megszerettem Heves megyét, irodalmi élményeimmel függ össze, főképpen Gárdonyi *Egri csillagok* című művével. Ezzel bizonyára sokan így vannak a Kárpát-medencében, abban azonban lehet közöttünk különbség, hogy kire milyen formában és mélységben hatott az említett regény. Engem egyből magával ragadott, lenyűgözött! Ami velem történt Gárdonyi regényének olvasásakor, az bizonyá-

ra kevésbé általános jelenség. Amikor hatodikos elemista koromban a vidékünkön járvánnyá fajult sárgaság több hétre kórházi ágyba kényszerített, a könyvet ötször vagy hatszor olvastam el egymás után. Nem tudtam letenni a közel hatszáz oldalnyi olvasmányt, és folyamatosan újakezdtam olvasását, pedig ott volt a betegágyamnál a részemről kedvelt *Jó Pajtás* vajdasági magyar nyelvű ifjúsági folyóirat több száma és Karl May *Winnetou*-ja is. Az utóbbit csak később, már otthon olvastam el, pedig akkoriban vidékünkön a felső tagozatos kamasz fiúk körében sikerlistán volt.

A múlt század hetvenes éveinek elején nem volt a muraszombati kórházban lehetőségem megismerni Eger panorámáját, lehetetlen volt ott illusztrált földrajzi lexikonhoz hozzájutni, pedig a könyv olvasása során nagyon szerettem volna a városról valamilyen képet látni. Még az alsólendvai könyvtárban sem biztos, hogy akadt akkoriban magyarországi városok fényképeit bemutató gyűjteményes kötet. Annak ellenére kialakult bennem a hevesi főváros elképzelt képe, amelyet a regény hatására megalkottam magamnak. Amikor több évvel később sikerült Egerbe utaznom, a tényleges látvány számos hasonlóságot mutatott korábbi elképzeléssel.

A felsorolt hevesi falunevek rögződése az emlékezetemben a második vagy a harmadik Heves megyei utazásom után megtörtént. Kiskorom óta földrajzrajongó voltam, és bizonyára annak köszönhető, hogy a Közép-Európa és a Kárpát-medence térképét mindig magam előtt láttam. Amióta azt hét-nyolc éves koromban egy régi magyar térképen megismertem, és bevésődtek emlékezetembe a különböző színekkel jelölt történelmi vármegyék, a kép egész életre szólóan rögződött agykamrámban. Nem kell a világhálón keresgélnem vagy ténylegesen látnom a kartográfiai terméket ahhoz, hogy meglehetősen pontosan következtessék egy tájegység vagy a nagyobb települések helyére.

Úgy volt akkor is, amikor autóbuszunk Hatvan után Gyöngyös felé döcögött. A budapesti Engels térről (ma Erzsébet tér) indultak akkor még az autóbuszok az ország keleti és nyugati megyéibe. Mindig izgultam, hogy el ne tévesszem a járatot, mivel a fővárosból Eger felé két irányba közlekedtek buszok. Az egyik járat, amely a régi hármas számú úton sietett Eger és Miskolc felé, Kerecsendet érintette. A másik járat, a fentebb említett falvakon át, az ún. belső úton érkezett Egerbe. Azt a járatot a menetrenden „Verpeléten át” ismertetővel jelölték, és nekem arra kellett figyelmem, hogy azt válasszam. Amikor az autóbusz szélvédője mögött megpillantottam a Verpelét helységnevet, mindig megnyugodtam, mert tudtam, hogy jó helyen várakozok.

Az utazás során ritkán elegyedtem beszélgetésbe ismeretlen utastársaimmal, mégis – a közöttük zajló társalgást hallván – sok információt kaptam az emberek hétköznapi gondjairól, az egészségügyi ellátás és a környékbeli vállalatok ügyes-bajos dolgairól. Számomra fontos információk hangzottak el a meglehetősen lassan közlekedő autóbuszon. Egy másik országból érkező, más intézményrendszert ismer-

rő embernek így tágulhatott a látóköre, valamint adódott összehasonlítási alap a különböző tájegységek és országok jellegét, állapotát illetően. Utazás közben a tájat is nagyon figyeltem, mert a vizuális tájkép úgyszintén érdekelt. Nem emlékszem arra, hogy bármikor is elszenderültem volna az autóbuszon, bármennyire fáradtan vágtam is neki az útnak.

A Mátra alatti települések mindegyikéhez rögződött bennem valamilyen sajátosság vagy érdekesség. Néha Fényes Elek, a közismert 19. századi geográfus művének böngészésekor felfedezett ismeret társult ahhoz, amelyet valamelyik utazásomkor egy antikváriumban vásároltam. Abasárról könnyű volt megjegyezni, hogy köze van Aba Sámuelhoz, a Szent István király halála utáni viharos esztendőök egyik meghatározó uralkodójához, aki a településen, végső nyugvóhelyén, szobrot is kapott. Markazon két látványosság is elem tárult, amikor az autóbusból bámultam a környéket. A gondosan művelt szőlőparcellák nagyon szembetűnők voltak, valamint déli irányban a néhány kilométerre üzemelő visontai (vagy Mátra) hőerőműből hömpölygő gőz és füst is hamar magára irányította az ember figyelmét. Domoszlón átutazva, amelyet úgyszintén szőlőterületekkel beültetett lankák ringatnak egy kis völgyben, rögződött bennem a barokk stílusú templom. Azt már csak később tudtam meg, hogy a neves alsólendvai főúri család, a Bánffyak is kötődtek a településhez. Lendvai Bánffy Miklósnak és Jakabnak 1489-ben Domoszló határában azért voltak birtokkövetelései, mert édesanyjuk, Erzsébet, a hevesi települést a középkorban uraló Kompolti családból származott. A következő falu az egri úton Kisnána, amelynek központjában az autóbusból is jól látni lehetett a Kompolti család által épített középkori várat. A történelmi építmény jelentős része a török időszakban elpusztult, annak ellenére a várrom már a múlt század hetvenes éveiben a környék egyik meghatározó látványosságának számított.

Kisnána után következett Verpelét. Gazdag múltú, ma már várossá minősített település az, amely emlékezetembe egészen más okból rögződött, mint az a helyi vagy a környékbeli emberek esetében történik. Négy-öt esztendő voltam, amikor anyai nagyanyám és édesanyám beszédében felfigyeltem a településnévre. Akkor még fogalmam sem volt arról, hogy hol lehet a többször említett helység, csupán azt jegyeztem meg, hogy ott lakik a Vendel bácsi és a fia, a Laci. Kisgyermekként nem ismertem őket, mert csak bő évtizeddel később jött el hozzánk látogatóba Laci bácsi a feleségével. Az édesapja, Vendel bácsi akkor már idős ember volt, és nem vállalta a hosszú utat. Sajnos, vele soha nem találkozhattam, mert amikor az én Heves megyei útjaim kezdődtek, ő akkor már nem élt.

Egy alkalommal, még gyermekkoromban, elcsíptem néhány szót az akkoriban rendkívül népszerű énekesnővel, Kovács Katival készített rádióinterjúból. Arra lettem figyelmes, amikor ő büszkén vallotta egri kötődését, valamint hogy a Heves megyei Verpeléten született, ami bennem a település jelentőségét tovább növelte.

Afféle gyermekbüszkeség volt az, ami – isten tudja miért – nagyon hatott a lelki világomra. Akkor még a „*Ki mit tud?*” győztes, ünnepelt sztár énekeit alig ismerem, azonban a környezetemben remek hangjára jogosan büszke Ilonka nagynéném, édesapám nővére, Kovács Katiról magasztalóan beszélt. Az ő véleménye számomra fontos minősítés volt, és utána a *Verpelét* helységneve még inkább csengett a fülemben. Folyamatosan foglalkoztatott a kérdés, hogy vajon mikor tudok majd Vendel bácsiékhoz utazni. És az is érdekelt, hogy az ottani vidék hasonlít-e a Mura mentére? Érdeklődésemre a magyar földrajzról sokat tudó nagyanyám sem lehetett a segítségemre, mert amikor élete nagy utazásakor, a Muravidék Magyarországhoz történő visszacsatolása idején, az 1940-es évek elején meglátogatta a távolra szakadt rokonokat, csak Budapestig terjedt az útja. Az eredetileg tervezett Heves megyei rokonlátogatásra sajnos már nem futotta idejéből, mert a fővárosban eltöltött felejthetetlen napok után, a közeledő aratás miatt, hazautazni kényszerült. A válaszra, hogy milyen a távoli Verpelét, valamint Heves megye és Eger, még hosszan kellett várnom.

László, azaz Laci nagybátyám és a felesége, Erzsi, többször meglátogattak bennünket, ami mindnyájunknak ünnepet jelentett. Az 1970-es években negyvenesztendős körüli Erzsi siroki származású menyecske volt, és ízes palóc tájszólást beszélt. Nagy rokonszenvet váltott ki azzal mifelénk, mert a hosszú magánhangzók ejtése hasonlóságot mutatott a vidékünkre jellemző hetési-göcseji tájnyelvi fordulatokkal. Amellett rendkívül kedves teremtés volt. Ők úgy kétévenként autóbusszal vagy vonattal szoktak leutazni a zalai határszélbe, majd Rédicről esetenként gyalog keltek át a határon, és tették meg a mintegy öt kilométernyi utat a szülőfalunkig. Később a fiúk, a „kis” Laci szállította őket személygépkocsival két-három alkalommal a Muravidékre, ahová őket hasonló belső erő ösztönözte, mint engem ellenkező irányba. Vendel bácsitól folyamatosan rokonszenves történeteket hallottak Zaláról, ami nála a mai Muravidéket is jelentette, valamint nagyanyámról és a rokonokról.

Nagyanyám számtalanszor elmesélte, hogy a szerencsétlen unokabátyjai, Vendel és István, valamint Mária nővérük, akik az ő édesanyja, az én dédnagyanyám testvérei voltak, az első világháború után arra kényszerültek, hogy elhagyják a szülőföldjüket, és Budapest környékén, valamint Heves megyében verjenek sátrat. A Szabó család völgyifalui eredetű volt. Dédnagyanyám Hosszúfaluba ment férjhez, Kati néni, az ötödik testvér, pedig egy Mura menti faluba, Gyertyánosba került. Vendel, akárcsak István is, a kéményseprő mesterséget választotta. Először Füzesabonyban telepedett le, majd később a családjával Verpelétre költözött. A családfő mestersége okán, utcanyelven, a „kaporó” ragadványnevet kapták. A múlt század hetvenes éveiben – amint azt én is megtapasztalhattam – sokan csak azon a néven emlegették és ismerték őket.

István, a fiatalabb fiútestvér, Pest megyében, Tápiógyörgyén élt. Mári néni, ahogy

felénk rendszerint becézték a *Mária* keresztnévű idősebb asszonyokat, Budapestre került. Völgyifaluban, a szülői házban, senki nem maradt, mert már az 1910-es években, miután a dédnagyanyám, aki a legidősebb volt a testvérek között, Hosszúfaluba került, az öccsei és a húgai is követték őt. A szüleik hamar meghaltak, és a családi fészek a dédnagyanyám környezetében jött létre. Még Rozália nagynénjüket is befogadták, mivel neki nem volt gyermeke. Az idős asszony öregségére egyedül maradt, annak ellenére, hogy háromszor ment férjhez. Nagyanyám közöttük nevelkedett. Élményekben és szeretetben gazdag gyermekkorra volt a nagyszámú családban. Azokban az években nagyon megszerette édesanyja testvéreit, és akkori emlékei elkísérték egész életében. Kilencven esztendőt élt, és aligha múlt el úgy nap, hogy a rokonokról ne beszélt volna. Gyermekkorai élményei idős korban is rendkívüli pontossággal elevenedtek fel benne. Nekem folyamatosan róluk beszélt, amikor nála tartózkodtam. Találón, fontos részletek illusztrálásával jellemezte a múlt század első felének évtizedeit, pedig – az említett budapesti kiránduláson kívül – csak nagyon ritkán lépte át az alsólendvai járás határát. Kivétel volt, hogy kislányként, egy vagy két alkalommal, az első világháború idején, ő is csatlakozott édesanyjával és annak testvéreivel a vasvári búcsúba induló csoporthoz. Az oda-vissza száz kilométert meghaladó utat két napig tették meg úgy, hogy az éjszaka során valamelyik út menti pajtában néhány órát aludtak.

Az első világháború előtt szakmát tanuló és kedvezőbb életkörülményekben reménykedő Lendva-vidéki fiatalok közül sokan nem tudtak azonosulni a könyörtelen nagyhatalmi döntéssel, amely szűkebb szülőföldjüket elszakította a hazájuktól, Magyarországtól. Nagyanyám véleménye szerint nagybátyjainál, Vendelnél és Istvánnál különösképpen érződött az új körülmények iránti ellenszenv. Ők nem voltak hajlandók másutt élni, csak Magyarországon. Abban nem bíztak, hogy egy másik, számukra teljesen idegen és ismeretlen ország boldogulást biztosíthat nekik. Tisztában voltak azzal, ami sajnos a későbbiek során bekövetkezett, hogy anyanyelvük és nemzeti hovatartozásuk miatt a hazájától elszakított magyarság durva megkülönböztetésnek lesz kitéve. Ezt ők el kívánták kerülni, bármilyen árat kellett is érte fizetniük.

Az első világháború frontjait megjárt emberek számára különösképpen megalázó és fájdalmas volt szembesülni a ténnyel, hogy katonaként az életüket tették kockára a hazáért, amit aztán úgy vettek el tőlük, hogy annak földjét 1918 novemberéig, a fegyverszünetig, idegen katona bakancsa nem taposta. Az egyik idős szomszédom sokszor elmesélte, hogy amikor itthon szembesült a megváltozott helyzettel, nem hitt a szemének. Mivel rendkívül szegény családból származott, egy ideig Budapesten próbált szerencsét, ami néhány hónapig teljesült számára. Csak 1919 őszén érkezett haza a szülőfalujába. A frontról szervezetlenül visszatérő katonai alakulatokban, majd a fővárosban tengődve hallott egyet-mást Magyarorszáig megcson-

kításáról, főképpen a román és a cseh megszállás következtében, de azt nem tudta elképzelni, hogy a szülőfalujával ugyanaz történt. Akkor még az átlagember számára elérhetetlen volt a megbízható információ, a maihoz hasonló kommunikációs lehetőségekről álmodni sem mertek. Ezért a zűrzavarban, amely az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra idején történt, ő csak a felvidéki, erdélyi és a bácskai megszállásokról hallott. Hogy a megcsonkítás Zala megyét is érintette, sőt a színmagyar szülőfaluját is, arról senki nem beszélt neki. Amikor megjött, és felismerte a térségre oktrojált állapotot, még akkor is reménykedett, mert nem gondolta azt tartósnak. Meg volt róla győződve, hogy akkora igazságtalanság, amely szerint összefüggő magyar települések idegen országhoz kerülnek, nem tud hosszan tartani. Utólag belátta, hogy tévedett, és azért gyakran utalt arra, hogy a Szabó testvérek, Vendel és István, akihez fiatalkori barátság fűzte, hamarabb felmérték a helyzetet, és jól döntöttek, amikor elköltöztek más vidékre. „Legalább teljes mértékben magyarok maradhattak”, jegyezte meg találóan.

A szülőföld elhagyása rettenetes volt. Azok életében, akik távoztak, pótolhatatlan úr keletkezett, és a csillapíthatatlan honvágy kíméletlenül kínozza őket. Az otthon maradtoknak sem volt könnyebb, hiszen a legkedvesebbek, a gyermekek vagy testvérek nélkül kellett élniük az életet, idegen állam fennhatósága alatt. Nekik nem csak a háború utáni szegénység sújtotta gondokkal kellett megküzdeni, hanem az anyanyelvért is. A magyar nyelv egy-két esztendő után, miután kiűzték a közéletből és az iskolából, a családba szorult vissza. A templomban lehetett még azt használni, bár egyes papok ott is megpróbálták korlátozni.

Nagyanyám családjában hosszan szorongást váltott ki a közeli rokonok távolra kerülése. Találkozásokra eleinte nem volt lehetőség, mert a távozásra kényszerültek anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy hazalátogassanak. Más állam fennhatósága alá kényszerült, tömegesen a szegényebb réteghez tartozó falusi embereknek pedig semmi esélyük nem volt utazgatni. A kölcsönösen küldött levelek jelentették az egyetlen kapcsolatot a korábban szorosan összetartozó, együtt örvendő és egy-egy veszteségkor egymást vigasztaló családtagok között.

Nagyanyámat nagyon bántotta, hogy a két világháború közötti években kapott levelek 1945 tavaszán elvesztek abban a zűrzavarban, amikor a közeledő front miatt mindenki rejtegette a még megmaradt élelmet, ruhát és egyéb holmit. Pajtákban, a burgonya és egyéb termés tárolására használt, földbe ásott „likban” bujtatták el szerény holmijukat és féltett emléktárgyaikat, akiknek még volt valami a tulajdonában. Nagyanyámnak a kapott leveleket és néhány fényképet tartalmazó kartondobozsa sajnos elázott és megsemmisült. Annyira értékesek voltak számára a levelek, amelyek egy születés vagy esküvő bejelentését, valamint vallási szertartásokkal és más rendezvényekkel összefonódó élményeket rögzítettek, hogy több évtizeddel később, már nagyon idős korában is könnyes szemmel gondolt vissza megsemmisülésükre.

A második világháborút követő mintegy másfél évtizedben, főképpen a „Tito lán-cos kutya” korszakban, a magyar–jugoszláv ellentét legsötétebb éveiben még levél-cserére sem volt lehetőség. Időközben az elcsatolást közvetlenül megélt nemzedék megöregedett, a levélváltás gyakorisága csökkent. Főképpen a fiatalabb családta-gokra érvényes az állítás, amelyhez a szüleim nemzedéke tartozott. Nagymamának négy gyermeke volt, akik már csak hallottak a távoli megyékbe került rokonokról. Egy-két kivételtől eltekintve, személyes kapcsolatuk nem volt velük. Együtt eltöl-tött gyermekkor vagy ahhoz fűződő közös élmények sem kötötték őket egymáshoz. A korábbi testvéri vagy szülő-gyerek kötődéshez a megváltozott helyzet nem volt hasonlítható. Nagymamám ragaszkodásának köszönhetően, amelyet később édes-anyám is ápolt, nálunk mégis megmaradt a rokonok iránti tisztelet. Ez annak elle-nére úgy volt, hogy közben nagymamám családja tovább osztódott. Levelek, üdvöz-lőlapok húsvét és karácsony alkalmából, valamint születésnapok idején a hatvanas évektől ismét rendszeresek voltak. Sőt a levelek száma több lett, mert nagymamám legidősebb lánya, Margit néném Argentínába költözött a családjával, édesanyám öccse, Laci bátyám pedig Ausztria érintésével 1956-ban Kanadába szökött. A legfia-talabb gyermek, Rozika szlovén környezetbe, Belatinca ment férjhez.

A szülőföld elhagyását felidézõ, a családi és másutt talált levelekben felfedezett adatok, hírfoszlányok engem gyermekkorom óta nagyon érdekelték. Nagyon fia-talon felismertem, hogy az első világháború utáni magyar nemzetvesztés egyik legtragikusabb következménye az eseményt megélt emberek soha be nem gyógyuló lelki sebeiben rejtett. Egyénileg adódtak eltérések annak megélésénél, esetenként akár közömbösségre is volt példa, de az érintett társadalom emberközpontú megol-dásaira fittyet hányó, a békekonferencia rideg döntéseit meghozó „nagyok” cseleke-dete az érintettek döntõ többségének a lelki világát nagyon sújtotta. Azt külön meg kell említeni, hogy a kisebbségi sorba kényszerültek az érzelmeikről évtizedekig nem beszélhettek.

Vendel bácsi beilleszkedését a Heves megyei környezetbe valamennyire segítette, hogy már a nagy döntés meghozatala előtt, miszerint nem akart Magyarországtól elszakított vidéken élni, komoly kapcsolata volt egy úgyszintén a Lendva-vidékrõl származó leánnyal. A felsõlakosi Zagg családból származó mûtka, akit Szabó Ven-del feleségül vett, a tágabb rokoni körhöz tartozott, ezért a dédszüleim ismerték. Késõbb a húga is követte õt a magyarországi oldalra, miután – a gyakorinak nem mondható családi kapcsolatok ellenére – megismerkedett a fiatalabb Szabó test-vérrel, Istvánnal. Pista bátyánk, ahogy a nagymamám szólította, nõs volt már akkor, azonban elvált a feleségétõl, és – dédnagymamám és az itthoniak erélyes tiltakozása ellenére – a bátyja sógornõjét választotta új párjául.

Amikor szorosabb kapcsolatba kerültem verpeléti és budapesti rokonaimmal, már más szelek fújtak a térségünkben. A nemzedékcsere akkorra már nagymér-

tékben befejeződött. A hetvenes évek végén még érezhető volt némi nosztalgia az ősök szülőföldje iránt, azonban Laci bátyám nemzedéke számára, természetesen, már Heves megye jelentette a szülőföldet, a szűkebb hazát. A Budapesten élő rokonságról is hasonló mondható el. A találkozásokkor felidéztek a szülőktől halottakat a Lendva-vidékről és a rokonokról. Tisztában voltak a megváltozott helyzettel, mégis hangoztak el utalások a szüleik által emlegetett, zsúppal fedett falusi utcárokra, amiről gyermekkorukban meséltek nekik. Akkorra azonban a korábbi viskókat már az osztrák mintára épített, a vendégmunkások révén importált divatos családi házak váltották fel. Egyrészt kellemesen meglepődtek, amikor látogatásaik alkalmából szembesültek a muravidéki körülményekkel, másrészt, olyan véleményre is emlékszem, hogy – a nosztalgia hatására – sajnálkozva jegyezték meg, hogy a szüleik fiatalkorának hangulatába nem kóstolhattak bele.

Az egykor azonos országban és hasonló helyzetben lévő hevesi és zalai vidékek jellege is időközben megváltozott. A történelmi zalai határszél a közép-magyarországi régióhoz viszonyítva a két világháború között fejletlenebb területnek számított. A második világháború utáni szovjet megszállás időszakában azonban a magyarországi oldal, főképpen a falvak életszínvonala, lecsúszott a Jugoszláviához került egykori zalai és vasi területek színvonalához képest. Az emberek értékrendjére, véleményére e jelenség erősen hatott. A különbséget azok észlelték jobban, akik jártak a másik oldalon is. A változás okairól azonban kevesen beszéltek, és a legtöbbször pontatlanul.

Furcsa vélemények hangoztak el a hetvenes-nyolcvanas években a határ mindkét oldalán a két ország közötti viszonyról, valamint a másik ország helyzetéről. Megtörtént focimeccsek vagy kulturális kapcsolatok utáni társalgás során, amire az említett időszakban – ellentétben a vasfüggöny éveivel – már gyakran volt példa, hogy anyaországiak hangoztatták: „jól jártatok ti ottani magyarok az elcsatolással, mert fejlettebb vidékhez kerülnétek”. Az 1980-as évekre a Muravidéken élők szociális és anyagi helyzete, szabadságérzete ténylegesen felülmúlta a magyarországi szintet. Az embereket az élet racionális kérdései befolyásolják a jólét megítélésénél, ezért nem vehető zokon, hogy Magyarországon élő barátaink a nemzeti kisebbségi létet szerencsés jelenségként értékelték. Az érem másik oldalára, a nemzeti megmaradás gondjaira és az anyanyelv megőrzésének napi bonyodalmainra nem voltak tekintettel. Arról nem szólva, hogy mindenkinek nem esett jól az elcsatolás ilyen jellegű „felértékelése”. Verpeléti és budapesti rokonaink részéről soha nem fordult elő ilyesmi. Budapesten, a Benkics családban mindig annak ellenkezőjét tapasztaltam, akár Ilus nénémmel, nagyanyám unokahúgával, akár az ő határozottan magyar érzelmű férjével, Karcsi bátyámmal vagy a két nálam néhány esztendővel idősebb fiúkkal, Józseffel és Tamással beszélgettem. Tőlük mindig feltöltődve távoztam, és a nemzeti megmaradásra ösztönző buzdításuk is nagyon fontos volt.

A nemzeti szétfejlődés okozta értékrendcsorbulást a vidékünkön nagyon fokozta, hogy az emberek jelentős hányada büszkébb volt arra, hogy jugoszláviai kisebbségi magyar, vagy csak egyszerűen „muravidéki”, minthogy az egyetemes magyar nemzet részének tekintette volna magát! Hasonlóan alakult az, mint a bácskai és bánáti térségben. Az csak kevés embert foglalkoztatott, ami máig alig változott, hogy a magyarországi visszafejlődésnek külső, az országra rákényszerített okai voltak. A lecsúszást az 1945 utáni négy évtized okozta, és nem ősidők óta érvényes jelenségről volt szó! A saját akaratok ellenére több országba került nemzetrészek szétfejlődéséről és az amiatt bekövetkező nemzeti öntudatzavarról van szó e jelenség esetében, bármelyik oldalról tekintünk is arra. A nagyanyám „intelmein” felcseperedett fiataként mindig kellemetlenül éreztem magam, amikor barátaim azzal hancegtek magyarországi ismerősöknek, hogy nekünk mennyivel jobb a helyzetünk Jugoszláviában, mintha Magyarországon élnénk. Az ilyen vélemény a szlovén önállósulás után sem változott.

A kisebbségi léttel persze én is azonosultam, hiszen beleszülettem abba. A velünk együtt élő szlovénokat, horvátokat azonban mindig tiszteltem, ezért nem véletlen, hogy nagyon sok barátom van közöttük. A magyar nemzethez tartozás azonban kiskorom óta szent ügy volt számomra, és annak megélését nem veszélyeztette, hogy egy másik országban kell magyarként élnem. Hogy így alakult a vidék sorsa, annak nem örültem, mert hamar felismertem az igazságtalan döntés jellegét és következményeit, de sok évtizedes távlatból, a nagyanyám nemzedékével ellentétben, belátom, hogy ezzel meg kell barátkozni. Azt sem vitatom, hogy olyan közeg, ahol a sajátod mellett egy (vagy több) másik nyelvet, kultúrát és életmódot megismersz, előnyt jelenhet a hétköznapi életben, és ilyen környezetben az emberben ténylegesen meghonosodik a „két haza” felvállalása. Mindennek azonban csak akkor van értelme, amennyiben a bölcsőbe ültetett anyanyelvet és egyéb örökséget óvni, ápolni és fejleszteni tudja az ember. Az ilyen sors azonban – sajnos – kisebbségi közegben igencsak nehéz és összetett „feladat”. Az első világháború után a szülőföldről elköltözők generációját ért lelki küzdelem, a szülőföld és a haza, valamint az új lakhely közé feszült kötődés megélésnek bonyolult összefüggésrendszere, ugyan megváltozott köntösben, a későbbi, kisebbségben élő nemzedékek létre is áttevődik, az anyanyelv megőrzése, valamint egy másik nyelv és kultúra ismerete által kialakult kölcsönhatással „fűszerezve”!

Az általam vallott nézetet, amellyel bizonyára sokan nem értettek, értenek egyet, nem tekintem saját érdememnek, hiszen annak alakulásánál meghatározó volt a családi milió, valamint a szűkebb környezetem értékrendje. Mivel a muravidéki családok bizonyos részénél a múlt század hatvanas éviben a magyarság iránti vonzódás már megingott, vagy érezhetően visszaszorult, az akkor születő nemzedéket nem terheli felelősség a magyar kötődés esetleges hiányáért. A helyzet szinte va-

lamennyi, nem csak magyar, kisebbségi közegben hasonló, ezért az anyaországok határain kívülre rekedt közösségekhez tartozók száma, aránya az összlakosságon belül, és főképpen a közösség társadalmi súlya rohamosan csökkent.

A nemzeti kötődés iránti viszonyulással és a kisebbségi létről alkotott véleményemmel már gyermekként különcként számítottam. A környezetemben sokan, mivel jugoszláv szellemben szocializálódtak, a magyar kötődést csupán egy szempontnak tekintették a sok közül, amelynek ugyan részbeni hatását nem vitatták, de nem sorolták azt az életüket jelentősebben befolyásoló tényezők közé. Legalább annyira fontos volt számukra az osztrák közelség, a muraközi horvátokkal ápolott baráti vagy családi kapcsolat, valamint annak a „felismerése”, hogy a határ mentén a fejlettebb oldalhoz tartoznak, nem „az elmaradott magyarokhoz”.

Amikor a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben Verpeléten tartózkodtam, rendszerint nagy kirándulásokat szerveztek a tiszteletemre, és megmutatták nekem Heves megye jellegzetességeit. Felutaztunk autóbusszal a Kékes-tetőre, ahonnan napos időben pazar kilátás tárult elénk a megye déli járásaira. Visszafelé Sirokot is néhányszor útba ejtettük, ahol a várrom környékén sétálgattunk. Egy alkalommal ott találkoztam egy idős emberrel, aki, miután megtudta, hogy honnan érkeztem, nagyon megörült nekem. Elmesélte, hogy az első világháború idején az olasz fronton szolgált, és ott volt a híres caporettoi áttörésnél, amikor az osztrák–magyar és német alakulatok a kíméletlen vérengzések után áttörték az olasz ellenállási gyűrűt az Isonzónál, majd a Piavéig nyomultak előre. A hírhezt olasz front kiemelkedő győzelme felvillantotta bennük, talán utoljára, a központi hatalmak végső felülkerekedésének az esélyét. Másképpen történt! A háború a Monarchia szempontjából egy esztendővel később, 1918 végén tragikusan végződött.

Számomra a siroki ember beszédében az volt a legérdekesebb, hogy ő 1919-ben vörös katonaként részese volt az alsólendvai kommünellenes zendülés felszámolásának. A Tanácsköztársaság időszakában Alsólendván nem volt nagy sikere a Kun Béla nevével fémjelzett eszméknek, ezért a zömében konzervatív beállítottságú lakosság körében a polgári nézeteket valló ellenállók, több egykori monarchiabeli katona közreműködésével, néhány órára átvették a hatalmat. A fordulat azonban csak rövid ideig, mindössze néhány óráig érvényesült. Még azon az estén a közeli megyeszékhelyekről, Zalaegerszegről és Szombathelyről érkezett vörös katonai alakulatok visszaállították a korábbi állapotot. Abban az intervencióban működött közre a kedves siroki ember, akinek sajnos a nevét nem jegyeztem meg.

Az egypártrendszer idején a jugoszláv történelemoktatásban, hiányosan és egyoldalúan, volt ugyan szó a magyar proletárdiktatúráról, azonban annak a Mura mentére vonatkozó epizódjairól senki nem beszélt. A Muravidék magyar kötődésének bármilyen jellegű említése pedig abban az időben tabutémának számított, mert – az elcsatolás jugoszláv „igazságosságának” hangoztatása miatt – az első

világháború előtti és alatti objektív helyzetmegítélés nem volt a korabeli hatalom kedvére. A Mura mente 1919-es fordulatának politikai vetületeiről a környezetünkben alig beszéltek, én is csak néhány évvel később ismerkedhettem meg a korabeli eseményekkel. Azt követően raktam össze történelmünk összképében az alsólendvai ellenforradalmi megmozdulás mozaikjait, és annak keretében elevenedett fel emlékezetemben a siroki ember visszaemlékezése. Arra pontosan emlékszem, hogy a későbbi fejlemények ismeretében nem volt büszke a közreműködésére a vörös hadseregben, annak ellenére, hogy találkozásunkkor még az egypártrendszer időszaka zajlott. Valami olyasmit mondott, hogy „gyorsan felszámoltuk szegényeket, pedig jobb lett volna, ha erélyesebben ellenállnak”. Bizonyára arra gondolhatott, hogy akkor a vidék hovatarozásának a kérdése másképpen is alakulhatott volna. Utólag azonban elmondhatjuk, hogy az inkább csak rokonszenves vágyakozás lehetett, mintsem reális történelmi lehetőség, mivel a Lendva-vidék hovatarozása vonatkozásában sokkal mélyrehatóbb társadalmi folyamatok döntöttek. Éppen a magyarországi, ma már túlnyomórészt hátrányosnak minősíthető bolsevik jellegű hatalomátvétel volt az egyik fő ok, ami a Mura mente sorsára döntő hatással volt.

Számos kérdés fogalmazódott meg utólag bennem, amit szerettem volna feltenni a siroki embernek, mivel több mozzanata máig vitatott az említett „ellenforradalmi” eseménynek. Sajnos, nem jártam sikerrel. Egy alkalommal, legalább tizenöt évvel később, Laci bátyámékkal elmentünk Sirokra azzal a céllal, hogy újabb véletlenszerű szerencse kapcsán felderítjük az illetőt. Laci bátyám villanyszerelőként Sirokon dolgozott, és nagyon sok embert ismert ott, Erzsi nénim pedig úgyszintén jártas volt a szülőfalujában. Az volt azonban a baj, hogy amikor én az idős emberrel beszélgettem, ők éppen az egyik ismerőshöz betértek néhány percre, és a beszélgetőtársamat nem látták. E fontos információ nélkül pedig az egész próbálkozás sötétben zajló botorkálásnak bizonyult, és nem járhatott sikerrel. Nagy a valószínűsége, hogy akkor az idős ember már nem volt az élők sorában.

Verpeléti tartózkodásom során egy nap mindig Egerre volt lefoglalva. Eleinte Laci bátyámmal és a fiával, a „kis” Lacival jártuk végig a hangulatos utcákat, de arra is volt alkalmam, hogy Verpelétről egyedül utaztam autóbusszal a városba. A Dobó téren órákig tudtam ácsorogni, és az Eger-patak keskeny hídjára támaszkodva figyeltem az embereket, vagy tekintetem elkalandozott a minaret felé vezető utcába. Közben elsétáltam a bazilikáig, ahová minden alkalommal betértem. A várban mindig megpróbáltam felidézni Eger ostromának mozzanatait, helyszíneit. Tisztában voltam vele, hogy Gárdonyi Géza regényének sok hőse fikciós személy, mégis gyakran eljátszadotam a gondolattal, hogy a vár alatti alagút valamelyik folyosóján szembe jön velünk Cecey Éva. Mi tagadás, kamaszként, én is szerelmes voltam Gárdonyi hősnőjébe, főképpen azt követően, hogy a regény alapján készült filmet is megtekintettem. Aligha én voltam az egyetlen, akit a rendkívül csinos, akkor még

fiatal színésznő, az Éva szerepében remeklő Venczel Vera lenyűgözött. Bornemissza Gergellyel úgyszintén szívesen találkoztam volna a Sándor-bástyán, hogy Dobót ne is említsem. Sinkovits Imre alakítása a filmben ma is felemelő élmény számomra, akárcsak egyéb film- és színházi szerepeit is különleges esztétikai élményként tartom számon.

A kiváló színművésszel, Sinkovits Imrével a későbbiek során néhányszor volt szerencsém találkozni. Az Anyanyelvi Konferencia különböző programjai keretében több órát eltölthettem a társaságában. Egerben is voltunk együtt. Hétköznapi „köntöseben” is nagyon a szívemhez nőtt. Máig könnyfakasztó élményként emlékszem a halálhírére. Mindössze három-négy héttel előtte egymással beszélgetve sétáltunk a Margit híd pesti oldaláról a Margitszigetre, egy ott szervezett kulturális rendezvényre, és arról egyeztettünk, hogy Imre a következő hónapban az akkoriban még rendszeres alsólendvai irodalmi pódiumműsor vendége lesz. A Muravidéken nagy izgalommal vártuk a „nemzet színészt”, és ő is örült a műsornak, mert többször megjegyezte, hogy az általa látogatott határon túli magyar tájegységek sorából a Muravidék mindig kimaradt. Közös óhajunk, sajnos, nem teljesült, mert a tervezett műsor előtt egy-két héttel – kedvelt helyszínéről, a színpadról – elragadta őt a könyörtelen halál.

Amikor a rendszerváltás után a feleségemmel és gyermekeimmel jártunk Egerbe, a fiaim rendszeresen ragaszkodtak a várlátogatáshoz. A vári programok keretében számukra is nagy élmény volt egy csatajelenet felidézése. Az ő fantáziájuk elsősorban az irodalmi mű alapján készült filmből táplálkozott, bár a regényt, vagy legalábbis a fejezetek zömét ők is elolvasták. A várban tapasztalt hangulat akkor is elragadott mindnyájunkat, mert ott az ember – ha csak virtuálisan is – a kései középkor miliójébe lophatta be magát. Az egeri várban mindig nagy büszkeséggel magyaráztam, bárkikkel jártam ott, hogy a főbejáratnál a törökök elleni 1552-es csatát felidéző dombormű alkotója Zala György, az egyik legnagyobb magyar szobrászművész, Alsólendva neves szülötte. Az alkotás, amely eredetileg a Hősök terén sorakozó történelmi személyek között I. Ferdinánd király szobra alatt díszelgett, azt követően került az egeri várba, miután a huszadik század ideológiai és politikai pálfordulásai után a Habsburg uralkodókat végérvényesen „kiűzték” Magyarország talán legismertebb teréről. A Zala-dombormű szerencsére méltó helyre került, és máig eszmei kapocs Alsólendva és Eger, valamint Zala és Heves megye között.

A hevesi rokonok az elmúlt esztendőkből lassan elfogytak Verpelétről. Ma már a Szabó portának is új tulajdonosa van. Ez az élet rendje, mondhatjuk, hiszen Vendel bátyám és nemzedéke már több évtizede eltávoztak közülünk, a kedves Erzsébet néni is kiköltözött a Feldebrőre vezető út menti temetőbe. Laci bátyám idős korára másutt, a fia mellett talált otthon magának. A hevesi kisvárosban már csak nagyon kevesen tudnak a „kaporokról”, arról pedig, hogy miért és mikor kerültek Verpelétre és a

megyébe, pedig már bizonyára senki. A száz esztendőnek minden vonatkozásban érződik a hatása.

Azok, akiket érdekel a történelem, többnyire értik, hogy milyen sors jutott annak a több százezer embernek, köztük a Mura mentéről származóknak is, akik egy, a nagyhatalmak által meghozott, a magyar nemzeti érdekeket jelentős mértékben mellőző döntés következtében a szülőföldjük elhagyására kényszerültek. Az onnan elűzöttek vagy elköltözők lelki sérelmének mélységét utólag a korábinál is nehezebb megállapítani, akárcsak a sok millió elejtett könnycseppek számát sem tudjuk meg soha. A huszadik század nemzedékeinek távozásával e keserves emberi sorsok emlékét majd örökre hermetikusan befedi a felejtés fátyla. A történelmi emlékezet alakítói megállapítják a pusztá tényeket és számokat, akárcsak a muhi vagy a mohácsi tragédiák esetében tesszük azt. Amint időben távolodunk a huszadik századtól, a folyamatosan zsugorodó földrajzi területen mindig tompábban látjuk annak részleteit. A magyar állam határain túl mindinkább más nyelven, más szemszögből és más érdekeket szolgálva teszik azt. Az egykor magyarok lakta határon túli régiókban ma már olyan emberek élnek többségében, részben magyar gyökerekkel, akik keveset tudnak a magyar történelemről. Sokan nem értenek már magyarul, és furcsállják, hogy a környező országok határ menti térségében magyarok élnek. „Ugyan hogyan kerültek ők ide?” – tette fel az elmúlt esztendőkből tanárainak többször a kérdést néhány alsólendvai diák. Ha a nagyanyám nemzedéke hallaná ezt, a szíve hasadna meg, vagy dühében elevenen a föld mélyére számúzná magát.

A fiatalabbak jelentős hányada az egykori eseményekre másképpen tekint, vagy közböbekek iránta. Nemcsak az ún. határon túliakról van szó, hanem az anyaországban is akad arra példa. Mindez ott motoszkált gondolataimban, miközben a verpeléti temetőben, magányosan, bámultam Vendel bátyám és a neje sírkövét. Mellette egy magas fenyő nyúlik az ég felé. Megérintettem a tenyeremmel a vastag faóriást, és néhány másodperc után kellemes melegséget éreztem ujjaimon. Mintha valakivel kezét szorítottam volna. Vendel bátyámnak nem sikerült élete során megszorítanom a kezét, talán azért melegítette azon a kora tavaszi napon kellemesen tenyeremet a sírkő melletti fatörzs. Talán képzelődtem csupán, mégis elégtételt éreztem a szívemben, és azt suttogtam az I. világháború utáni hazakeresőknek, az összesnek térségünkben, hogy lelki gyötrelmükre emlékezve mindenütt otthon érzem magam a Kárpát-medencében, ahol magyarok élnek. Verpeléten különösképpen!

Merengésből felszenderülve észleltem, hogy közben cseperegni kezdett az eső. Búcsúzóul a másik tenyeremet is a fatörzsre helyeztem, aztán keresztet vetettem magamra, és elindultam az autóm felé. Gyöngyös felé a régi úton közlekedtem, akárcsak egykor autóbusszal szoktam. A Mátra alatti települések sorrendje visszafelé fordított volt: Verpelét, Kiszána, Domoszló, Markaz, Abasár, Gyöngyös, amit soha nem tudok elfelejteni!